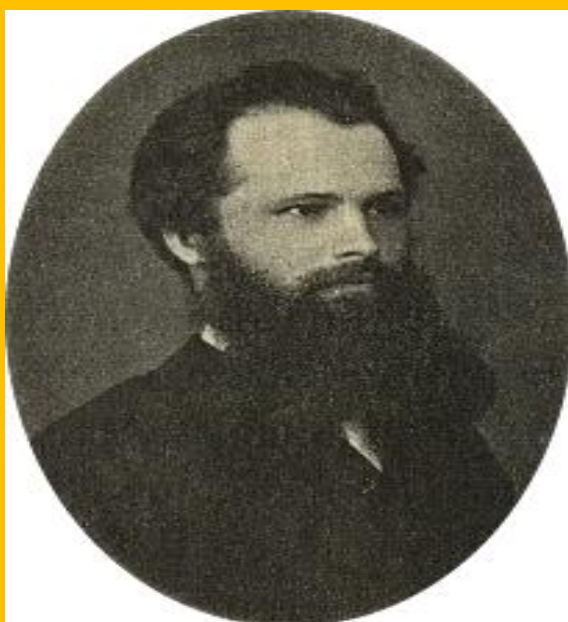

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Бібліотека

**Михайло Іванович Лілеєв –
історик, археолог, педагог,
громадський діяч**

*до 170 - річчя від дня народження
викладача та бібліотекаря
Ніжинської вищої школи*

Каталог книжкової виставки

НІЖИН-2019

8 листопада 2019 року виповнюється 170 років від дня народження Михайла Івановича Лілеєва (1849–1911) - видатного історика, археографа, педагога, громадського діяча, бібліографа Чернігівщини, який зробив значний внесок не лише в історію краю, дослідження пам'яток історії та культури, а й в методологію та методику наукового опису рукописних книг і цінних книжкових зібрань.

Михайло Іванович Лілеєв народився 8 листопада 1849 року в селі Нікольське Ярославської губернії. Походив з родини священника. Закінчив Ярославську духовну семінарію та Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослів'я. У 1874 році став викладачем Чернігівської духовної семінарії, викладав загальну та російську історію, працював також на

посаді бібліотекаря. Упорядкував та описав зібрання документів і рукописних книг із бібліотеки Чернігівського колегіуму, храмів і монастирів краю (загалом 201 пам'ятка церковно-слов'янською, латинською, польською, грецькою, французькою, російською мовами), досліджував старожитності Лівобережної України XVII–XIX ст., історію поселень російських старообрядців на території Чернігово-Сіверщини. Водночас з 1875 року був вчителем педагогіки та географії у Чернігівській жіночій гімназії, а з 1877 року – вчитель історії та педагогіки Єпархіального жіночого училища.

17 листопада 1878 року М. І. Лілеєва, за розпорядженням попечителя Київського навчального округу, перевели до Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька викладачем педагогіки. З 1878–1899 р. обіймав посаду наставника студентів, з 7 березня 1883 році М. І. Лілеєв за сумісництвом очолив ще і фундаментальну бібліотеку, в якій пропрацював по 4 червня 1897 року. В книгозбірні інституту Михайло Іванович зіткнувся із недосконало організованим фондом, де існували масиви не лише неописаних, але й незаінвентаризованих книжок. Тому свою діяльність у бібліотеці почав з організації рукописних каталогів, які систематично друкував з 1885 року. Він власноруч почав редагування та створення карткового каталогу на бібліотечні фонди, що мав комплексно включити увесь бібліотечний матеріал. Запропонував нове зручне розміщення фондів за розділами наук, а відповідно – й нове розміщення книг. Тож разом з іншими викладачами інституту, описав і за схемою здійснив нову розстановку фондів. Йому належав розділ “загальна історія” і “педагогіка”, де ним було описано 25120 назв у 5464 томах. При кожному розділі існував каталог. М. І. Лілеєв сприяв науковому дослідженню рукописних пам'яток бібліотеки. Він першим склав попередній опис рукописних книг, який надалі описувався студентами інституту під керівництвом М. Сперанського, а також проводив дослідження рукописних

творів Юр'євського архімандрита Фотія, повідомляв про принципи опису рукописів Чернігівської духовної семінарії тощо. М. Лілеєв багато зробив для поповнення бібліотеки рукописними фондами, оскільки дбав про збереженість збірок з губернських установ Чернігова. Михайло Іванович Лілеєв тісно співпрацював з іншими дослідниками рукописних пам'яток та стародруків інституту, зокрема, з Є. В. Петуховим, В. В. Качановським, М. Н. Сперанським, Б. Н. Бурзі, П. О. Заболотським, О. Ф. Музиченком та іншими дослідниками рукописної книжкової культури, представниками Київської історичної та філологічної шкіл при Університеті Св. Володимира, Київської духовної академії, Історичного товариства Нестора-літописця.

М. І. Лілеєв у 1895 році захистив у Києві в університеті св. Володимира магістерську дисертацію «Із історії розколу на Вітці і в Стародубі XVII–XVIII ст. Вип. 1.», за яку був удостоєний університетом ступеня магістра російської історії, а Товариством історії та старожитностей російських при Московському університеті – Карповської премії. Із весни 1879 року був членом Київського історичного товариства Нестора-літописця та імператорського товариства історії та старожитностей Російських та членом Чернігівської вченої архівної комісії. Учасник XI Всеросійського археологічного з'їзду 1899 року в Києві. Протягом 1894–1897 років – директор Олександрівського грецького училища у Ніжині. Із 1892–1899 року член правління Історико-філологічного інституту князя Безбородька М. І. Лілеєв був одним із засновників Ніжинського історико-філологічного товариства при інституті князя Безбородька, брав активну участь в його роботі та довгий час займав посаду секретаря наукової організації. Вчений багато працював, друкувався у багатьох відомих журналах того часу: «Киевская старина», «Русская старина», «Вестник славянства», «Чтения в ист. Обществе Нестора-летописца». У 1898 році почав самостійні археологічні дослідження курганів доби бронзи в Ніжинському та Остерському повітах, провів розкопки у шістнадцяти з них. У липні 1900 року Ніжинське сільсько-господарське товариство обрало М. І. Лілеєва редактором газети «Справочный сельскохозяйственный листок». Протягом 1904–1908 року був міським головою м. Ніжина. Громадська діяльність М. І. Лілеєва мала суперечливий характер. Він виступав проти революційного свавілля, внаслідок чого набув репутації монархіста-чорносотенця. З 1908 року, залишаючись професором Ніжинського історико-філологічного інституту, викладав історію та географію в Київській приватній гімназії Стельмашенка, а з грудня 1908 року був ще й викладачем історії педагогіки в Фундукліївській гімназії в м. Києві.

Помер Михайло Іванович Лілеєв 27 листопада 1911 року в лікарні в Києві, похований в місті Ніжині.

**Друковані праці Михайла Івановича Лілеєва
у книжкових та періодичних виданнях ХІХ ст.,
що зберігаються у фондах бібліотеки університету**

К вопросу об авторе "Путешествия во св. землю 1701–1703 гг." московском священником Іоанне Лукьянове или старце Леонтии. – Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1894. – 17 с.

Шифр CV1 №17/22

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Из истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. – Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – Вып. 1. – 596 с.

На титульному аркуші автограф і дарчий запис автора.

Шифр EXLV 4№25

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Курс педагогики 1902–3 ак. г. : Конспект лекций. – Нежин, 1902–1903. – 610 с.

Шифр CVII 10№11

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Михаил Петрович Погодин как профессор и историк (1800–1875) – Нежин : Типо-литография М. В. Глезера, 1902. – 37 с.

Шифр Дв 2№2/10

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Очерк миссионерских мер по обращению в православие стародубских и черниговских раскольников до времен Екатерины II – Чернигов : Типография Губернского правления, 1895. – 72 с.

Шифр Дв 2№10/9в

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Описание рукописей хранящихся в библиотеке Черниговской духовной семинарии / сост. М. И. Лилеев. – СПб., 1880. – 215 с.

Шифр EXVIII 10a№8

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Корабль Черниговской семинарии, нагруженный духовыми куплями и присутствием премногих отличнейших и высокопочтеннейших особ торжественно празднованный. – Чернигов, 1888.

Шифр CVI 1№9/7

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Новые материалы для истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. – Киев, 1893. – XXIII, 278, VI с.

Шифр EL 6№22

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Церковно-государственное служение русской земле препод. Сергия и основанной им обители: Речь произнес. 25 сент.1892. // *Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине.* – Киев, 1893. – Том XII. – Неофиц. отд. – С. 61–95.

Шифр EXL 6№1

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Новые материалы для истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. // *Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине.* – Киев, 1893. – Том XII. – С. 1–278.

Шифр EXL 5№20/12

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Из начальной истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. : Историко-критическое исследование. // *Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине* – Нежин : Киев, 1894. – Том XIII. – С. 1–209.

Шифр EXL 6№1

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Из истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. : Вып. 1. Гл. IV–VII. // *Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине.* – Нежин : Киев, 1895. – Том XIV. – 1895. – С. 212–537.

Шифр EXL 6№1

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Из истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв. : Вып. 2. // *Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине*. – Нежин, 1901. – Том XIX. – С. 1–90 ; 1902. – Том XX. – С. 91–186 ; 1904. – Том XXI. – С. 187–244.

Шифр EXL 6№1

Місце збер.: ВК Краєзнавство

Письмо к архиепископу Платону от архимандрита Симонова монастыря Амвросия, 2 дек.1782 /Подано М. Лілеєвим // *Русская старина*. – 1979. – № 1. – С. 145–146.

Стих брачный (Текст вірша з розкольничого рукопису «О законном и правильном бракосочетании» подано М. Лілеєвим) // *Русская старина*. – 1979. – № 9. – С. 165–167.

Из начальной истории раскола в Стародубе // *Киевская старина*. – 1889. – № 8. – С. 377–401 ; № 9. – С. 597–614.

Из начальной истории раскола в Стародубе. К вопросу о времени происхождения стародубских раскольничьих слобод: (Сообщ. на засед. Общества 11 декабря 1988) // *Чтения в ист. Обществе Нестора-летописца*. 1889. – Кн. 3. – Отд. 1. Свед. о засед. – С. 29–31.

Киевский воевода Василий Борисович Шереметев: Рец. на пятую книгу А. Барсукова «Род Шереметевых»(СПб., 1888) // *Вестник славянства*. – 1889. – Кн. 4. Критика и библиогр. – С. 136–144.

К вопросу об авторе «Путешествия во святую землю 1701–1703», московском священнике Иоанне Лукьянове или старце Леонтии // *Чтения в ист. Обществе Нестора-летописца*. – 1895. – Кн. 9. – Отд. 2. – С. 25–41.

О летописной Нежатиной ниве: Сообщ. на засед. О-ва 15 марта 1898 // *Чтения в ист. Обществе Нестора-летописца*. – 1899. – Кн. 13. – Отд. 1. – С. 113–114.

Погодин М. П., как профессор и историк (1800–1875) // *Сборник Историко-филологического общества при институте князя Безбородко в Нежине*. – Нежин, 1903. – Т. 4. – С. 35–69.

Критико-бібліографічна література

1. Лилеев Михаил Иванович. Брокгауз Ф., Ефрон И. // Новый энциклопедический словарь. Пг., Б. г. – Т. 24. – Стб. 533.
2. Иконников В. С. Рец. на працю М. І. Лилеева «Из истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв.». Вып. 1. (Киев, 1895) // *Киевские университетские известия*. – 1897. – № 4. – Ч. 1. – С. 1–21.
3. Голубев С. Т. Аналіз дослідження М. І. Лилеева «Из истории раскола на Ветке и в Стародубье XVII–XVIII вв.». Вып. 1. (Киев, 1895) // *Чтения в имп. Обществе истории и древностей рос. при Московском университете*. – 1898. – Кн. 2. – Отд. 4. – Смесь. – С. 1–35.
4. Лилеев Михаил Иванович. // Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1900. – Ч. 1. 1876–1900. – С. 43–44.
5. Лилеев Михаил Иванович : Биогр. справка // Деятели России: 1906 / ред.-изд. А. М. Шампаньер. – Спб., 1906. – С. 50.
6. Лилеев Михаил Иванович : Портрет // Деятели России: 1906 / ред.-изд. А. М. Шампаньер. – Спб., 1906. – С. 50.
7. Лилеев Михаил Иванович // Иконников В. С. Опыт русской историографии: В 2 т. – Киев, 1908. – Т. 2. – Кн. 2. Указ. личных имен. – С. 40.
8. Лилеев Михаил Иванович. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине.. Преподаватели и воспитанники. – Нежин, 1913. – Ч. 2. 1901–1912. – С. 33.
9. Лилеев Михаил Иванович // Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. – Пг., 1914. – Т. 3. – С. 474.
10. Самойленко О. Г. Розвиток історичної науки в Ніжині в ХІХ – першій чверті ХХ ст. (історико-бібліографічний огляд) // *Література та культура Полісся*. – Ніжин, 1995. – Вип. 6. – С. 90–108.
11. Михайло Іванович Лілеев (1849–1911) // Гранатович Л. В. Викладачі Ніжинської вищої школи. Ч. 1. 1820–1920: Біобібліогр. покажч. – Ніжин, 2001. – С. 114–116.

12. Самойленко О. Г. Внесок М. І. Лілеєва в розвиток історичної науки та освіти в Ніжині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття // *Література та культура Полісся*. – Ніжин, 2008. – Вип. 42. – С. 158–164.

14. Міщук С. Михайло Іванович Лілеєв (1849–1911): дослідник, археолог та бібліограф чернігівських рукописних колекцій та книжкових зібрань // *Сіверянський літопис*. – 2008. – № 1. – С. 88–93.

13. Самойленко О. Г. Лілеєв Михайло Іванович // *Енциклопедія сучасної України*. – Київ, 2016. – Т. 17. – С. 382.

Матеріал підготувала :

завідувач сектору бібліотеки Косовських Л. П.

